

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Нові знахідки крем'яних сокир в Середній Донеччині

Кравець Д. П.

Експедиціями Донецького держуніверситету та обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури виявлено крем'яні сокири в пам'ятках з чіткою стратиграфією.

Ціла серія виробів походить з Іллічівського поселення¹. Нижній шар пам'ятки з залишками стоянки-майстерні — єдиного комплексу із слідами округлого котлована житла, вогнищ, скупченнями відходів виробництва, побутовими матеріалами, серед яких увагу привертають два фрагменти кераміки: вінця з відтисками нігтя і пальця, прямокутного штампа (рис. 1, 1), стінка з жолобчастими рядами відтисків нігтя (рис. 1, 2), що відносяться до дніпро-донецької культури (II-й етап). Це датування підтверджують і сокири, широкі ножешодібні пластини, кварцитовий товкач, серпи на пластинах. Сокири трапилися кількох типів.

Клиноподібні підовальні (2 екз.) розмірами $7 \times 4,5 \times 2,2$ та $7 \times 4,5 \times 2,2$ см нагадують ранні сокири-різакі, за формою та наявністю з одного боку скола «транше». Очевидно, ці сокири не відносяться до типу сокир-різаків, класичні форми яких представлені на пізньомезолітичних стоянках², із сколами «транше» з обох боків. Вони відносяться до перехідного типу від різаків до пізніх клиноподібних, лезо яких з обох боків змодельоване зустрічними сколами, що утворюють «ребра жорсткості». На перехідний характер іллічівських сокир вказують і «сколи з сокирок» (рис. 2, 2, 3, 8, 9, 10). «Перехідні» сокири разом з «класичними» різакими з'являються ще в ранньому неоліті, що підтверджується знахідками на стоянці I-го етапу дніпро-донецької культури Лиманське Озеро 1 (рис. 2, 11-14)³. Відміною рисою сокир «перехідного» типу є їх виготовлення з жовнового кременю, тоді як різакі часто виготовлялися з «плошкового» та «галькового» (Лиманське озеро).

Сокири «класичної» пізньої клиноподібної форми з Іллічівки — підпрямокутної ($12,5 \times 6,7 \times 3,5$ см) (рис. 3, 4), овальної ($10,2 \times 4,6 \times 2,5$; $9 \times 5 \times 2,5$ см) (рис. 3, 3, 6) теж іноді мають скол «транше», що свідчить про деяку умовність поділу сокир лише на основі наявності сколу. Членувати ранні та пізні сокири вірніше за якістю сировини, масивністю, обробкою поверхні довгуватими пластинчастими сколами. Цікавою є сокира підтрикутної в плані форми (рис. 2, 1).

¹ Шаповалов Т. А. Поселение срубной культуры у с. Ильичевка на Северском Донце // Энеолит и бронзовый век Украины.— К., 1976.— С. 150-172.

² Телюгін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України (IX-VI тисячоліття до н. е.).— К., 1982.— С. 179-185.— Рис. 43, 1, 7; 44, 33, 31, 34.

³ Дегерменджи С. М., Татарінов С. И., Цыганенко В. А., Копыль А. Г. Раскопки поселений эпохи бронзы на Северском Донце // АО 1977.—1978.— С. 320.

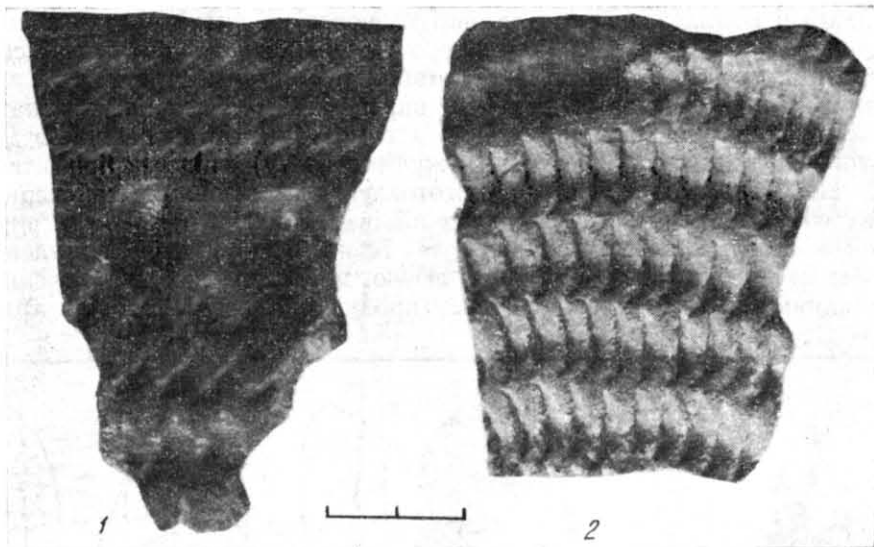

Рис. 1. Кераміка з Іллічівської стоянки-майстерні (1-2).

Привертають увагу досить специфічні типи мініатюрних сокир: овальні ($6 \times 3,5 \times 1,7$; $5 \times 3,5 \times 1,7$ см) (рис. 2, 4, 5), витягнуто-овальні ($7,5 \times 3 \times 1,6$ см) (рис. 2, 6), що трапляються ще в ранньонеолітичний час (рис. 2, 7); довгі, з ледве сплющеною боковиною, звужені з обох боків у середній частині ($22 \times 7,5 \times 4,4$; $16,5 \times 6,5 \times 3$ см), виготовлені з плиток кременю, очевидно, прив'язні (уламок такої ж сокири трапився в шарі бондарихінської культури поселення, яка, очевидно, використовувалась її жителями (рис. 3, 1, 2)). Наявність на поселенні сокир різних типів вказує на їх різне функціональне призначення.

На поселенні Чернецьке озеро (Хайлівщина) виявлено разом з типовою дніпро-донецькою керамікою з гребінчастим штампом в орнаменті, типові сокири II-го етапу дніпро-донецької культури: овальна з дрібними зустрічними сколами по лезу ($7 \times 4,7 \times 2,5$ см) (рис. 4, 5), підтрикутні, з округлим обушком, з такими ж сколами, заготовка овальної сокири на сколі з вигнутим черевцем жовна ($9 \times 5 \times 3,5$ см) (рис. 4, 4), уламки видовжених сокир з плиток, на зразок «іллічівських» (шириною 7, а товщиною до 2,5 см) (рис. 4, 8, 9).

Дуже цікава сокира-мотика ($11 \times 6 \times 2,3$ см) — клиноподібна, з подовжніми сколами по лезу, походить з скупчення кременю поблизу стоянки-майстерні, крем'яний комплекс якої характеризується відщеплюючою заготовки при меншій кількості пластинчастих відщепів та пластин (у тому числі обушкових), наявністю комбінованих знарядь (скобелів-скребків, ножів-скобелів), знарядь з ретушню утилізації. Із скупченнями кременю — відходів виробництва і заготовок (близько 98%) і незначною кількістю знарядь типологічно пов'язується кераміка з круглим ямковим орнаментом і перлинами. Комплекс відноситься до культури ямково-гребінчатої кераміки. Д. Я. Телегін відносить стоянку Хайлівщину до «пізньонеолітичного етапу» культури⁴. Про належність стоянки-майстерні до II-го етапу культури (за В. І. Непріною) свідчить і наявність на поселенні середньостогівських кераміки та крем'яних знарядь, залягання яких не дозволяє точно, на жаль, встановити їх стратиграфічне відношення до комплексу скупчень кременю поселення на Чернецькому озері⁵. Знахідка крем'яної мотики в комплексі пізнього неоліту дозволяє переглянути датування раннім неолітом сокири-мотики з хутора Нижньо-Герасимівського⁶.

⁴ Телегін Д. Я. О хронологии поселений ямочно-гребенчатой керамики Украины // СА.— 1962.— № 4.— С. 32.

⁵ Швецов М. Л. Работы на Зливинском могильнике // АО 1982.— М., 1984.— С. 241.

⁶ Замятин С. Н. Заметки о палеолите Донбасса и Приазовья // Сборник музея антропологии и этнографии.— Л., 1953.— Т. XIV.— С. 31-40.

Згадані комплекси дають надійні хронологічні прив'язки крем'яним сокирам. Це має чимале значення, при фактичній недослідженості спеціалізованих крем'янооброблюючих майстерень Донецького краю, матеріали з яких, переважно відходи виробництва та напівфабрикати, у дуже великій кількості отримані з десятків пунктів експедицією Донецького педінституту (потім держуніверситету) під керівництвом Д. С. Цвейбель. Зважаючи на виготовлення в сезонних майстернях краю сокир як одного з важливих видів продукції і наявність невеличкої кількості готових знарядь та їх напівфабрикатів, виявлення яких на степових, з високою топографією, майстернях можна пояснити намаганням майстрів зменшити вагу продукції, призначеної для тран-

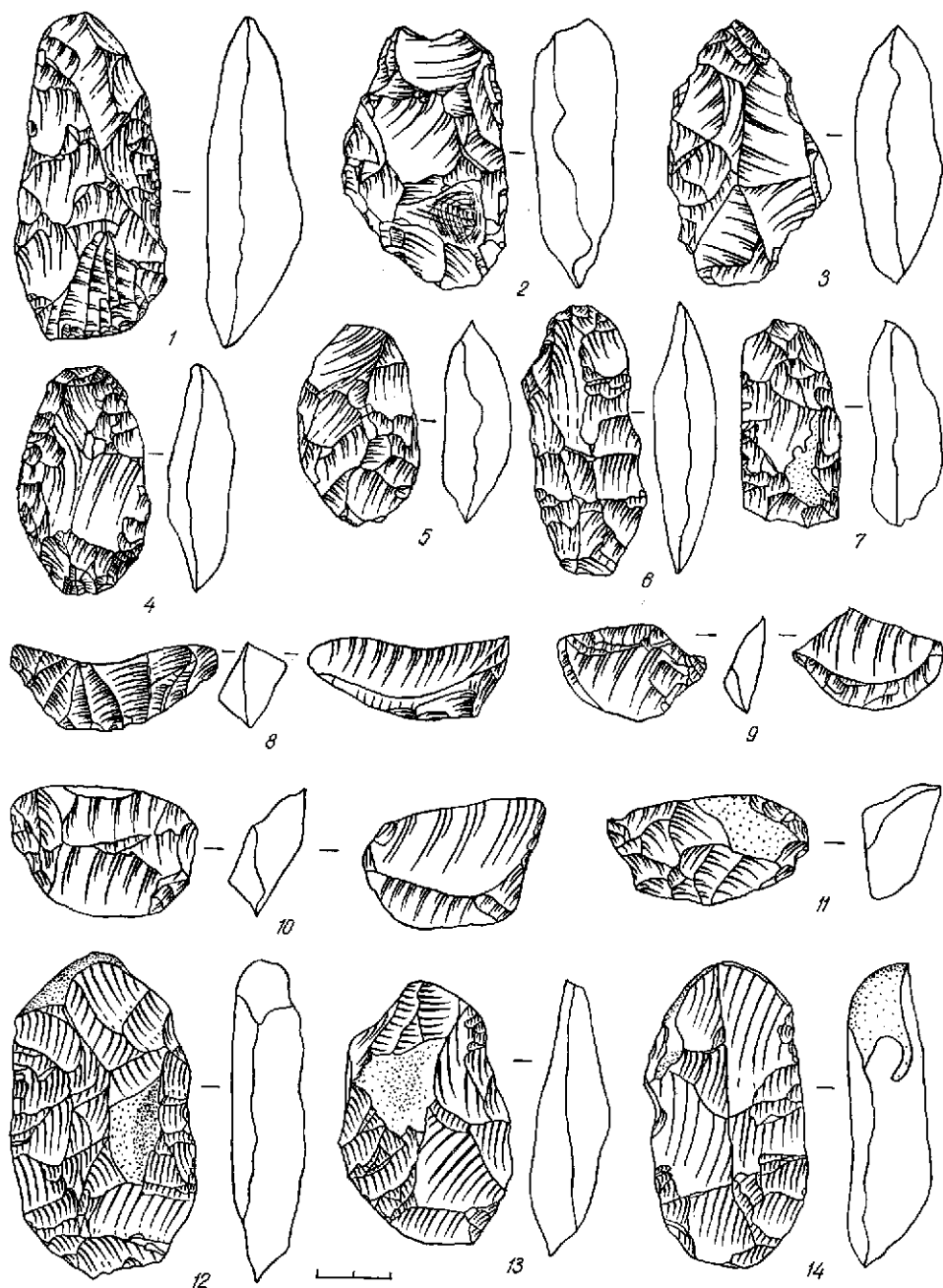

Рис. 2. Сокири з Ілліцівки (1-5, 7-9) та Лиманського озера (6, 10-14).

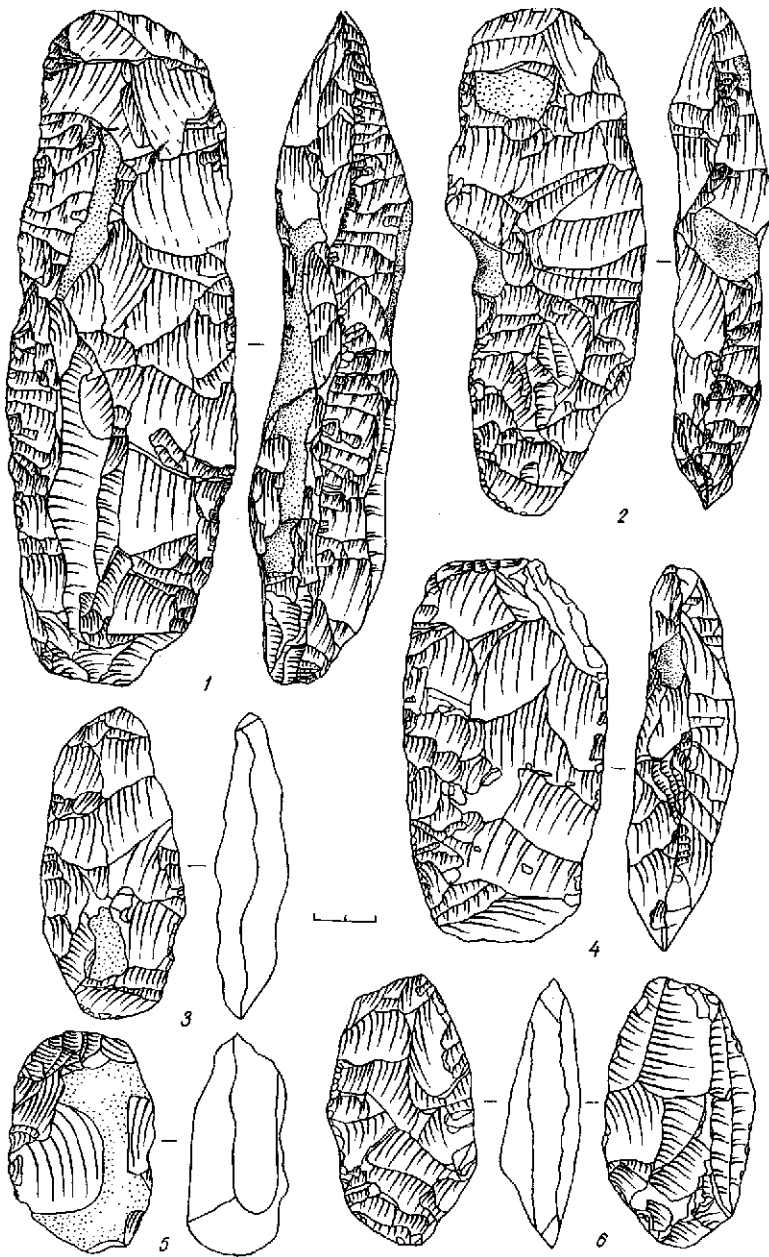

Рис. 3. Сокири з Іллічівки (1-4, 6) і Рай-Олександрівки (5).

спортування, можна культурно-хронологічно прив'язати спеціалізовані майстерні кряжу до найближчих стоянок-майстерень. У цьому напрямку перспективне порівняння сокир. Так, з іллічівськими та хайлівщинськими сокирами дніпро-донецької культури (II-й етап) можуть бути порівняні підтрикутна в плані сокира з Краматорська (балка 3)⁷ (рис. 4, 1); з Красного — підтрикутна і овальна в плані (рис. 4, 2, 3), видовжена підлистоподібна (рис. 5, 2) та уламок видовженої з сплюсненим боком і жолобом в середній частині (рис. 5, 1) (останні дуже близькі до Іллічівських); овальна (заготовка) з Рай-Олександрівки (рис. 3, 5);

⁷ Цвейбель Д. С. Древние кремнеобрабатывающие мастерские на окраине г. Краматорска // Материалы научной конференции кафедр исторических наук (25-27 декабря 1967 г.) — Харьков, 1968. — С. 177-185.

овальні з околиць Іллічівки (рис. 4, 6, 7) тощо. За наведеними аналогіями можна віднести багато майстерень кряжу до II-го етапу дніпро-донецької культури, що функціонували і значно пізніше (Рай-Олександрівка, Красне, Широке та ін.), але як і в більш ранній час, зважаючи на розвиток металургії в культурах епох раннього металу Донбасу (за винятком епохи міді), майстернями для обміну не були. Подібність сокир з спеціалізованих майстерень кряжу до виробів з стоянок-майсте-

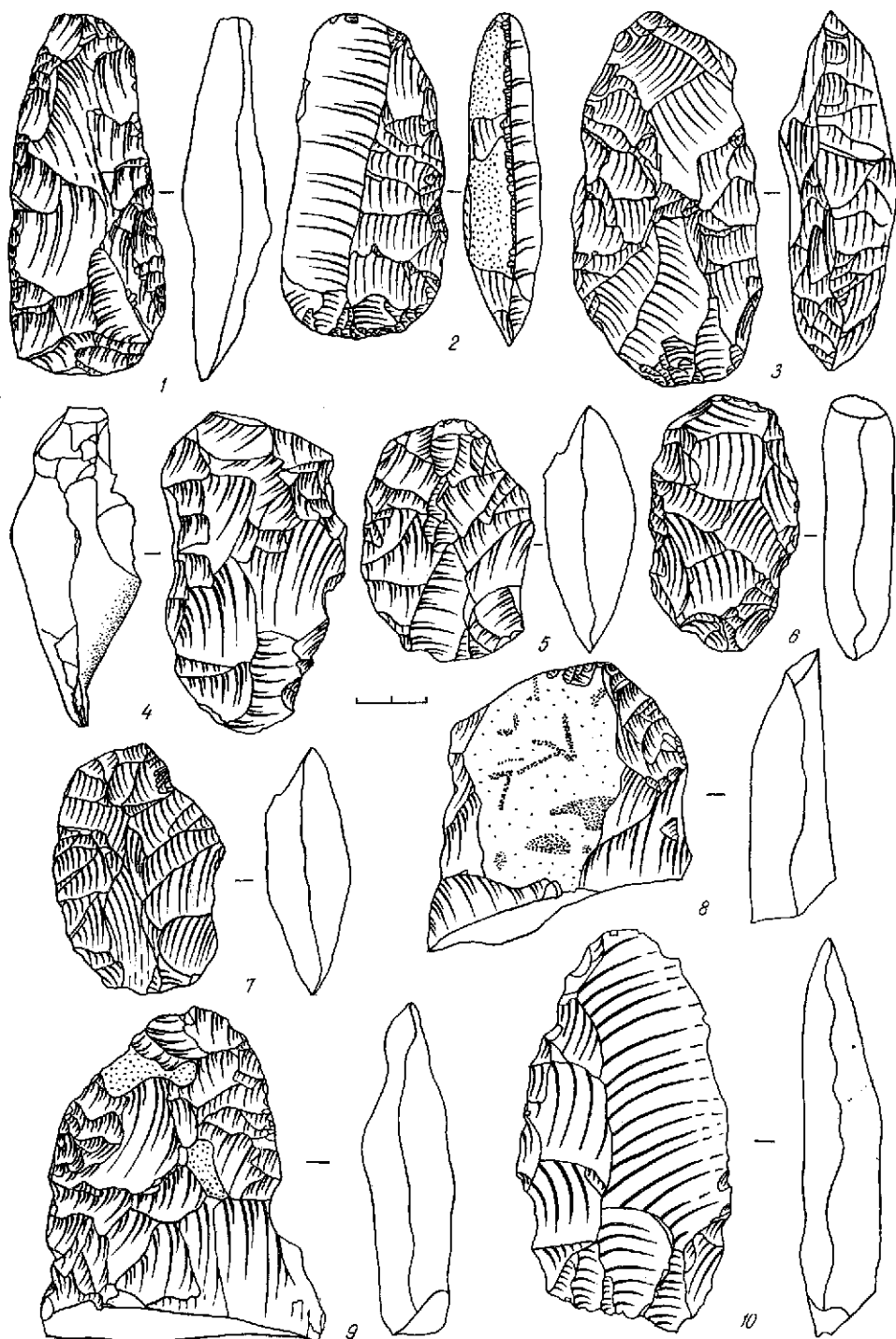

Рис. 4. Сокири з Краматорська (балка 3) (1), Красного (2, 3), Чернецького озера (Хайлівщини) (4, 5, 8-10), околиць Іллічівки (6, 7).

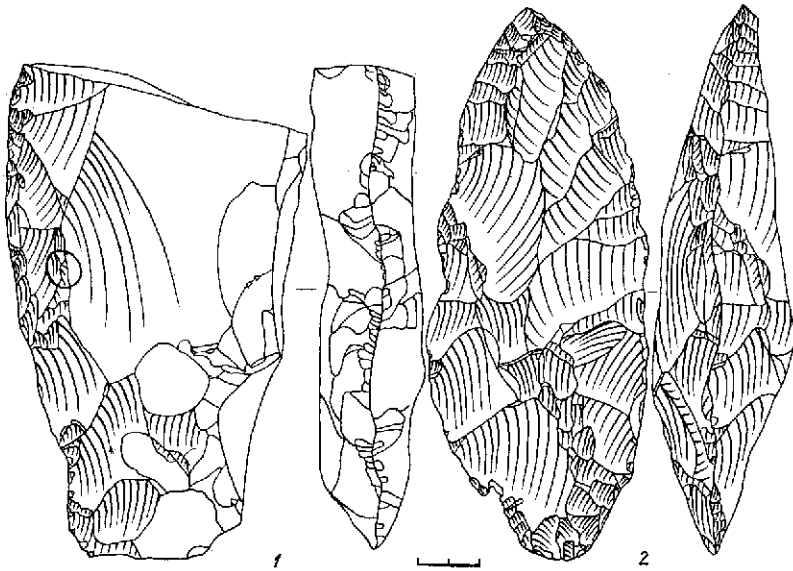

Рис. 5. Сокири з Красного (1-2).

рень Середньої Донеччини, очевидно, вказує на відвідування жителями середньодонецьких стоянок майстерень кряжу, де відбувався обмін кременем з населенням, яке жило на території бідної на кремень (Ворошиловградщина, Полтавщина, Донецьке Приазов'я).

Д. И. КРАВЕЦ

НОВЫЕ НАХОДКИ КРЕМНИЕВЫХ ТОПОРОВ В СРЕДНЕЙ ДОНЕТЧИНЕ

В публикации рассматриваются топоры из не введенных в научный оборот комплексов эпохи неолита Среднего Донца. Приводятся новые данные по хронологии памятников этого региона.

Одержано 10.05.1986 р.

Антропоморфна пластика з пізньотрипільського поселення біля с. Чичиркозівка Черкаської області

Гірник І. П., Відейко М. Ю.

Пам'ятка біля с. Чичиркозівка Звенигородського району Черкаської області відноситься до числа великих трипільських поселень, виявлених у Буго-Дніпровському межиріччі у семидесяті роки за допомогою аерофотозйомки¹. На ній І. П. Гірником та В. Ф. Мициком зібрано чимало знахідок антропоморфної та зооморфної пластики. Колекція антропо-

¹ Шишкін К. В. З практики дешифрування аерофотознімків у археологічних цілях // Археологія.— 1973.— Вип. 10.— С. 35-37.